

На основу одлука Наставно-научног већа Универзитета у Београду – Факултета политичких наука донетих на седницама одржаним 8. јула 2016. године и 15. марта 2018. године, формирана је комисија за преглед и оцену докторске дисертације „Спољна политика Југославије 1948-1956. и питање 'Балканског пакта'“ кандидата мр Жељка Ж. Миркова у саставу проф. др Драган Р. Симић, редовни професор Факултета политичких наука, проф. др Љубинка Трговчевић-Митровић, редовни професор Универзитета у пензији и проф. др Иво Висковић, ментор. Након што су прочитали рад кандидата и усагласили мишљења о њему, чланови Комисије подносе следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Кандидат мр Жељко Ж. Мирков рођен је 21. јуна 1979. године у Београду, где је завршио основну школу и гимназију. Факултет политичких наука Универзитета у Београду завршио је одбраном дипломског рада 2003. године, чиме је стекао звање дипломирани политиколог за међународне послове. На истом факултету завршио је специјалистичке студије 2006. године, а 2012. године магистарске студије одбраном тезе „Принуда као средство спољне политике САД на Западном Балкану од 1994. до 1999. године“. Радио је као истраживач у Београдској школи за студије безбедности, као консултант и асистент на пројекту Мисије ОЕБС у Србији. Волонтирао је у Институту за међународну политику и привреду у Београду и у више других организација. Говори енглески и руски језик. Објавио је неколико научних радова у земљи и у иностранству од којих наводимо Жељко Ж. Мирков, „Делатност Ричарда Холбрука у својству специјалног изасланика председника Америке 1995. године“ *Српска политичка мисао*, број 1/2016, год. 23. vol. 51, стр. 345-361. УДК 327.82(73:497.1)“1995“ Print ISSN: 0354-5989, Online ISSN: 1450-5460, COBISS.SR-ID 102782215 DOI 10.22182/spm.5112016.17 категорија М24.

Мр Жељко Ж. Мирков пријавио је докторску дисертацију под насловом „Спољна политика Југославије 1948–1956. и питање 'Балканског пакта'“ и његова пријава усвојена је

на седницама Наставно-научног већа ФПН и Већа научних области правно-економских наука Универзитета у Београду 14. октобра 2014. године.

Начин његовог истраживања за израду дисертације био је, како је навео у пријави, заснован делом на самосталном прикупљању новије архивске и друге грађе, а делом на коришћењу ранијих истраживања и о томе објављених научних радова. Тако прикупљени подаци били су у коришћени за испитивања природе односа између Југославије и НАТО-а, пре свега његове две тада нове чланице – Грчке и Турске – у периоду сукоба Југославије са земљама окупљеним око Совјетског Савеза, односно за објашњење специфичне ванблоковске спољне политике једне, по много чему мале земље у периоду настанка Хладног рата и биполарне блоковске поделе Европе.

Докторска дисертација мр Жељка Ж. Миркова обухвата 302 странице текста дисертације стандардног формата и састоји се од увода, шест основних глава (са поглављима) и закључка. У списку литературе је дат списак коришћених архивских извора и раније објављиване историографске грађе, литература која садржи монографска издања и чланке домаћих и страних аутора, као и за предмет рада релевантне странице на интернету. У прилозима је седам изворних докумената – уговори и декларације о генези „Балканског пакта”. На крају рада су биографски подаци о кандидату.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања кандидата је била спољна политика Југославије у временском раздобљу од 1948. до 1956. године, с нагласком на истраживању важног дела те политике – билатералних и трилатералних односа Југославије, Грчке и Турске, а потом и односа ФНРЈ с водећим силама, као и односи суперсила и њихове политике према Балкану, те деловање организација које су окупљале њихове савезнике – НАТО-а и Информбироа, два супротстављена дела тадашњег међународног поретка. Такође, важан део предмета истраживања кандидата било је истраживање унутрашњих прилика у Југославији, као једне од важних детерминати тадашње спољне политике те земље. Кандидат је сматрао да је неопходно дати и осврт на збивањима која су претходила периоду који је истраживао, па је и то урадио користећи постојећу литературу.

Када је 1948. године дошло до раскида наизглед складних односа Москве и Београда, наводи кандидат, настали сукоб имао је битне унутрашње и спољнополитичке последице. Кандидат је навео да је, по његовом виђењу, једна од тих последица била и да је од 1952. године, тј. од учлањења Грчке и Турске у НАТО, почела сарадња Југославије са овим државама и развијала се у периоду од 1953. до 1955. године, да би дошла до врхунца склапањем Уговора о савезу, такозваног Балканског пакта, у лето 1954. године. То је било уперено против Москве, сматра кандидат, јер је тако Југославија, истина посредно, постала „спој“ који је требао НАТО-у да реши проблем „стратешке везе“ између Италије и Грчке и Турске. Тај простор био је веома важан за циљ тог савеза. Правећи на тлу Европе својеврсни лук од Норвешке, преко Данске, Холандије, Белгије, Француске и Италије, а настављајући се од 1953. преко Југославије на Грчку и Турску – чинио је полукруг држава у приобаљу Европе, који је спречавао излаз СССР-у на Средоземље, а донекле и било које друго море око Европе, осим Балтичког и Црног.

Кандидат је пошао у раду од става да су и спољни фактори који утичу на политику земље величине Југославије били од велике важности, па је тадашња политика две велике силе (СССР-а и САД-а) према ФНРЈ и региону којем је припадала била такође важно истраживачко поље. Ставови и понашање југословенског руководства, посебно Тита, који је, сматра кандидат, из нужде водио Југославију у правцу „Балканског пакта“ и НАТО-а, док средином педесетих година прошлог века није изградио нови правац спољне политике – несврставање – такође су важан део истраживања и описа о томе датог у дисертацији.

Циљ који је кандидат желео да оствари јесте објашњење свих тих збивања на основу анализе детерминанти, циљева и средстава спољне политике Југославије и великих сила крајем 1940-их и у првој половини 1950-их година. Поред објашњења, као основног циља рада, примењивао је и дескрипцију у циљу приказа посматраних збивања. Објашњење значаја појединих детерминанти и њиховог утицаја на стварање и остваривање спољне политике, као и закључци о њима су, по кандидату, били циљеви важни за ово истраживање, јер су били неопходни за стицање нових сазнања о предмету, до сада првенствено истраживаном историјским приступом, путем политиколошког научног истраживања. Недовољна сазнања о историјском раздобљу, које само на први поглед изгледа као већ потпуно обрађен период историје за државу као што је била Југославија морала су бити проширена, сматра кандидат, јер није било могуће све објаснити само

историјском методом, као што изгледа у појединим историјским прегледима у постојећој литератури, а посебно белетристици и штампи, па је овим истраживањем имао за циљ продубљивање знања и остваривање потпунијег увида о предмету на начин како се у политичким наукама то ради.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Општа хипотеза за израду ове дисертације гласила је: Спољна политика Југославије у временском раздобљу од 1948. до 1956. године била је одређена геополитичким одмеравањем снага суперсила које су покушавале да утичу на њен међународни положај – прво СССР потчињавањем, а онда САД придобијањем.

Прва посебна хипотеза била је: Покушај доминације над Југославијом од стране СССР-а путем Информбироа је узроковао сукоб између Тита и Стаљина који је могао довести до рата и инвазије на Југославију јер су трупе СССР-а биле у суседним земљама, потчињеним Москви.

Друга посебна хипотеза је била: Успостављање и продубљивање добрих односа Југославије са САД је било изнуђено околностима које су претходно довеле земљу у геополитичку опкољеност, па су као излазна стратегија брже прекинута подршка револуцији у Грчкој и решавањем спор око Трста са Италијом.

Трећа посебна хипотеза била је: Услед ратом опустошене привреде и слабог приноса пољопривреде током неколико послератних година, становништво Југославије је дошло до ивице глади, па је Тито, иако је одбио Маршалов план, ипак прихватио помоћ САД.

Четврта посебна хипотеза: Склапања „Балканског пакта“ Југославије са Турском и Грчком 1954. године, које су две године раније постале чланице НАТО-а, подстакнуто је од стране САД како би НАТО обезбедио своје јужно крило на Балканском полуострву.

Пета посебна хипотеза је гласила: Тито је водио спољну политику Југославије у правцу „Балканског пакта“ и НАТО-а све док је морао, а онда је почео нову политику несврставања од 1956. године, јер је СССР променио однос према Југославији, па му изричито ослањање на Запад више није било неопходно, створивши тако не само нову међународну позицију Југославије, него и нову спољнополитичку равнотежу у Европи и на Балкану.

У методолошком погледу, кандидат је користио аналитичко-дедуктивни метод у анализи истраживањем сакупљених података. Уз то, коришћен је и историографски метод сакупљања чињеница из архивске грађе. У конкретним случајевима, у зависности од природе материје, користио је основне научне методе: анализу, синтезу, индукцију, дедукцију, генерализацију, специјализацију, апстракцију и конкретизацију. Анализа садржаја докумената била је од велике важности за његово истраживање.

Објављени и необјављени примарни извори – записници, белешке, извештаји, дневници и мемоари су драгоцене извори за теме о спољној политици, па и ову коју је кандидат изабрао за своју докторску дисертацију. Истраживање историографске литературе која износи податке из извора који су били недоступни кандидату, посебно оних који се налазе у иностранству, је такође било од посебног значаја за израду ове дисертације. Студиозно проучавање домаће литературе је, по мишљењу самог кандидата, било драгоцено као потпора многим закључцима које је, после обављеног истраживања, изнео у дисертацији.

Дисертација је структурирана је на исправан начин, који поштује принципе општости и конкретизације и омогућава научно коректно одређење предмета истраживања, те извођење и приказ релевантних закључака, уз указивање како на питања општег карактера, која се у изучавању међународних односа уобичајено изучавају, као и оних специфичних за изабрану тему рада.

4. Опис и структура дисертације

Дисертација кандидата Жељка Ж. Миркова састоји се од увода, шест глава и закључка.

1. Увод
 - 1.1. Формулација проблема
 - 1.2. Научни значај
 - 1.3. Основни циљеви и хипотезе
2. Теоријски преглед

- 2.1. Значење спољне политике
- 2.2. Спољнополитичка средства и креатори
- 2.3. Одређење савеза и појма пакт
- 3. Односи Јужних Словена, Турака и Грка и утицај великих сила
 - 3.1. Југославија као држава
 - 3.2. Балкан и проблеми сарадње
 - 3.3. Пријатељски односи Југославије и Совјетског Савеза
 - 3.4. Почетак Хладног рата
 - 3.5. Стварање и деловање Информбироа
- 4. Сукоб Совјетског Савеза и Југославије
 - 4.1. Избијање берлинске кризе у односима великих сила
 - 4.2. Стварање и почетно деловање НАТО-а и утицај на положај Југославије
 - 4.3. Корејски рат и његов утицај на спољнополитичке опције Југославије
 - 4.4. Покушаји превазилажења изолованости Југославије и неутралност
 - 4.5. Репресија режима у Југославији у периоду сукоба са Совјетским Савезом
 - 4.6. Помоћ Југославији са Запада
- 5. Стварање „Балканског пакта“
 - 5.1. Анкарски споразум 1953. године и зачетак савеза
 - 5.2. Бледски споразум 1954. године као врхунац сарадње трију земаља
 - 5.3. Питање Трста и његов утицај на интерес Југославије за постојањем савеза
 - 5.4. Питање Кипра као основни узрок сукоба Грчке и Турске и распада савеза
 - 5.5. Београдска декларација и реаговање Запада
 - 5.6. Московска декларација и југословенско отказивање помоћи Запада
 - 5.7. Суецка криза и њен утицај на ставове југословенског руководства
 - 5.8. Мађарска криза и њене последице у југословенском ставу према СССР-у
 - 5.9. Несврстаност као ново опредељење Југославије у међународним односима
- 6. Закључак

Литература

Прилози

Уводни део дисертације послужио је да се прикаже концепт истраживања, формулација проблема, одреди предмет истраживања, хипотезе, метод истраживања, циљеви и оправданост истраживања, као и општи план дисертације.

У другом делу, односно првој глави рада, кандидат теоријски одређује спољну политику, њене детерминате, средства и циљеве, те дефинише савезе као начин остваривања одређених тежњи држава, како великих сила, тако и оних које то нису.

Следећи део, тј. друга глава дисертације, се бави приказом стања по завршетку Другог светског рата у Европи и на Балкану и последицама по регион. Новонастале међународне околности које је анализирао обухватају стварање Организације Уједињених нација и нову реалност да у Европи више није било Немачке као одлучујућег чиниоца, а да су Француска и Велика Британија биле исцрпљене ратом и недовољно јаке да би могле да уравнотеже геостратешке односе у Европи одржавањем моћи СССР-а. Са друге стране, САД су постале глобална сила и део њихове моћи се могао пројектовати бар на западни део Европе, полазно је становиште кандидата. Током рата, поред јавности познатих конференција три антихитлеровска савезника, одржавани су и билатерални састанци, као што је био, за предмет овог рада битан, октобра 1944. године у Москви између Стаљина и Черчила, о подели утицаја на Балканском полуострву. Москва је на истоку Европе, односно тамо где је стигла Црвена армија отеравши нацисте, наметнула уређење слично оном какво је имао СССР, односно политички систем са комунистичком партијом на челу, с тим да су те партије биле подређене КПСС и Стаљину. На другој страни континента, обнова уз помоћ Маршаловог плана омогућава да се сачува предратно уређење.

Две суперсиле долазе у сукоб поводом више питања. Ствара се „гвоздена завеса“, како Черчил назива линију поделе у Европи од Шчећина на Балтику до Трста на Јадранском мору. Југославија се налазила источно од те линије. У њој је аутохтона ослободилачка борба поистовећена са револуцијом која мења уређење државе. После кратког периода кохабитације, успостављен је једнопартијски систем на челу са КПЈ и Титом. Како би утицао на Тита, Стаљин је покушао да искористи организацију комунистичких партија на власти у Европи – Информбиро, наводи кандидат.

Следећа глава дисертације почиње описом збивања након преломног тренутка када је донета резолуција Информбироа којом се осуђује руководство КП Југославије за наводно напуштање социјалистичког пута развоја. Одговор КПЈ на ту осуду је, по оцени кандидата,

био изненађујуће оштар – осуђен је став Москве, који се сматра диктатом. Престају привидно добри односи Москве и Београда, а СССР и њему потчињене државе настављају с притисцима на Тита и државно и партијско руководство у Београду. Југославија у почетку, описује кандидат, покушава сопственим снагама да реши нагомилане проблеме у привреди, али лоши пољопривредни приноси намећу потребу отварања ка западним земљама и сарадње, пре свега, са САД. Стварање НАТО-а је већ било актуелно, па је од стране Тита и највишег руководства био избегаван сваки спољнополитички потез који би водио укључивљњу земље у тај савез. После стварања НАТО, Италија је, као један од његових оснивача, имала подршку по питању Трста, а Југославија је била усамљена, оцењује кандидат. Уз то, у Грчкој је тада био завршен грађански рат поразом Маркосових партизана, који су имали не само моралну, него и сваку другу подршку и уживали симпатије југословенских комуниста, првенствено због учешћа у том сукобу словенског становништва (Македонаца) северне Грчке на тој, политички лево оријентисаној, страни.

У наредном делу рада, четвртој глави, Мирков објашњава зашто и како се Југославија морала окренути Западу и аналитички приказује циљеве и ефекте разноврсне помоћи коју су западне земље, првенствено САД, пружиле Југославији почетком педесетих година двадесетог века. У то време долази и до првих значајнијих билатералних контаката са Грчком и Турском, а почетком 1953. године и на трилатералној основи, што доводи до учвршћивања идеје о Југославији као „везни“ јужног дела НАТО-а на Балкану, чему се Тито фактички противио. Склапање „Балканског пакта“ 1954. године је био дипломатски врхунац реализације тих идеја, оцењује кандидат. Већ идуће године дошло је до размимоилажења, а касније и непријатељства, Грчке и Турске око Кипра, па сарадња у том савезу постаје немогућа. Балкански пакт није никада, као што је уговором било предвиђено, отказан, наглашава он, па се може рећи да постоји *de iure* и данас, али је фактички престао да постоји већ 1956. године (а ни Југославије више нема као једне од три државе чланице).

Последња глава дисертације обухвата опис и тумачење кандидата о развоју и променама унутрашње и спољне политике, које је Југославија доживела у посматраном периоду, иако је била релативно мала и економски слаба држава на размеђи сукоба суперсила и блокова. Он оцењује да је то било могуће због битног спољнополитичког преокрета који се догодио након раскида са Совјетским Савезом, а на чему је Тито успео

да најпре добије помоћ Запада, иако је избегавао да се за те земље формално веже, а касније изгради безбедну међународну позицију – позицију несврставања.

У закључном делу је сумирао резултате истраживања и дао преглед потврђених хипотеза, али и налазе који се разликују од почетне хипотетичке основе дисертације.

5. Остварени резултати и научни допринос

Кандидат је овим радом употпунио сазнања о спољној политици Југославије у датом периоду продубљивањем сазнања постигнутих досадашњим истраживањима, јер је, користећи не првенствено историографски него политиколошки приступ, остварио нове резултате и тумачења која се могу оценити као надградња постојећих. Основни резултат дисертације је употпуњавање схватања о детерминантама које су довеле до могућности промене односа тадашње спољне политике Југославије и њеног привременог уклапања у политику Запада, пре свега САД, након проширења НАТО-а на југоисток Европе приступањем том савезу Грчке и Турске. Истражујући интересе, мотиве и циљеве најважнијих актера из одлучујућег периода стварања спољнополитичког става, по којем је Југославија остала упамћена и у домаћем јавном мњењу и у иностранству, кандидат је остварио потпунији приказ и проширено тумачење чињеница које су значајне за објашњење вођење тадашње спољне политике Југославије, а, индиректно, и савремене спољне политике на овим просторима.

Кандидат је у раду доказао да је спољнополитичка стратегија Југославије стабилно настојала да лавирала између Запада и Истока, односно да не допусти да земља буде подређена интересима ниједне од две суперсиле, иако је била у ситуацији да је требала помоћ најпре једне, а после друге водеће силе тадашњег међународног поретка. Но, нагласио је и да такав међународни положај Југославије није могао бити вечан, иако је Тито био вешт актер на плану међународне политике. Он је, по оцени кандидата, у посматраном периоду, искористио својеврсну прелазну фазу у односима с оба блока да осмисли нову спољнополитичку стратегију, која би омогућила трајније позиционирање земље које не би значило ни припадање, ни непријатељство са једном или другом суперсилом, односно блоком земаља око ње. Тако је створен основ за политику Југославије и њој по међународном положају сличних држава у виду активне мирољубиве

когзистенције – како је називана у почетку, односно политике несврставања – како је касније постала позната. Тако је успешно по интересе земље и њеног руководства искоришћен геополитички и геостратешки значај Југославије и превазиђен један врло неповољан период, време у ком је настао и учврстио се биполарни поредак у свету, а посебно у Европи, Хладни рат, у ком је било мало разумевања за интересе и потребе малих држава, а нарочито оних које нису биле склоне да се беспоговорно повинују интересима суперсила. Када се Хладни рат завршио, сматра кандидат, Југославија више није имала геополитички значај па је спољнополитичка стратегија требало да се прилагоди новом поретку, што се није догодило, због чега је и нестала. Држава која има стабилну унутрашњу политику, била она на традицији демократије или „чврсте руке” – без обзира на друштвено уређење, може у спољној политици да остварује резултате и веће од опстанка само ако ствараоци њене спољне политике умеју да остваре бар релативну добит, оценио је кандидат. Промптност реакције и умеће прилагођавања је основ остваривања циљева опстанка и напретка малих земаља, закључује он..

Овим радом се не мења суштински, али ипак продубљује научно разумевање развоја унутрашња и спољне политике земље чији је део Србија била, првенствено приступом из аспекта области којима се баве политичке науке, а нарочито спољна политика као научна дисциплина. Допринос дисертације, поред научног, индиректно може да буде и друштвени, посебно тиме што наглашава потребу адекватне промене политике мале државе у временима великих промена у међународним односима, односно да послужи свестраном стратешком промишљању о месту Републике Србије у савременом поретку Европе и света. Ова докторска дисертација, сматрамо, може да допринесе и студијама безбедности региона Балкана, јер указује на специфичности проблема безбедности малих држава у регионима сукоба битних интереса великих сила.

6. Закључак

Комисија констатује да је докторска дисертација урађена у складу са пријавом прихваћеном одлукама Наставно-научног већа Факултета политичких наука Универзитета у Београду и Већа научних области правно-економских наука Универзитета у Београду.

На основу увида у поднети рад, чланови Комисије су мишљења да се може закључити да кандидат има смисла за научно-истраживачки рад јер је, на основу својих истраживања и коректне синтезе досадашњих научних сазнања о предмету рада, поред описа и анализе догађаја, дао и своје ставове и оцене којима се допуњују досадашња сазнања. Дисертацијом је показао разумевање процеса изградње спољне политике Југославије, истакавши преломне тренутке када је било неопходно направити заокрет у складу са измењеним међународним околностима.

Дисертација је резултат самосталног истраживачког рада кандидата о стварању конкретне политике наше државе у једном значајном периоду, политике одређене историјским, политичким, економским, стратешким и другим интересима како ће саме, тако и важних актера међународних односа који и данас утичу на опредељивање држава у спољној политици.

Истраживани извори и литература добро су искоришћени као грађа за докторску дисертацију и подупиру укупну оцену Комисије о резултатима овог истраживања.

На основу критичке анализе поднетог рукописа и онога што је изнето у претходном делу закључка Извештаја, чланови Комисије оцењују да докторска дисертација мр Жељка Ж. Миркова представља самостални научни рад који испуњава основне услове за организовање јавне одбране, па предлаже да се донесе одлука о заказивању те одбране и формира комисију пред којом би дисертација била брањена.

Београд, 11. априла 2018. године

Комисија:

проф. др Драган Р. Симић

проф. др Љубинка Трговчевић-Митровић

проф. др Иво Висковић